

ՀՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

08.00.08

Հ - 42

Հարությունյան Դավիթ Ռոմիկի

ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ ՀՈՍԹԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ՔԱՆԱԿԱԿԱՆ
ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ (ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)

Ը.00.08 «Տնտեսագիտամաթեմատիկական մեթոդներ և մոդելավորում» մասնագիտությամբ
տնտեսագիտության բեկմածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՍԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ – 2006

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

Արությունյան Դավիթ Ռոմիկովիչ

МИГРАЦИОННЫЕ ПОТОКИ И КОЛИЧЕСТВЕННАЯ ОЦЕНКА ИХ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОСЛЕДСТВИЙ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИИ)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук по
специальности 08.00.08 – “Экономико-математические методы и моделирование”

ЕРЕВАН – 2006

Գիտական ղեկավար՝ տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Վասակ Հովհաննեսի Թորոյան

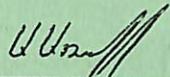
Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝ տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Սարգիս Լևոնի Ղանբարջյան

տնտեսագիտության թեկնածու Նարինե Մինարայի Քոչինյան

Առաջատար կազմակերպություն՝ Հայաստանի Հանրապետության Ֆինանսների և Էկոնոմիկայի նախարարության տնտեսագիտական հետազոտությունների ինստիտուտ

Ատենախոսության պաշտպանությունը տեղի կունենա 2006թ. դեկտեմբերի 22-ին ժամը 13³⁰-ին Երևանի պետական համալսարանի թիվ 015 Մասնագիտական խորհրդի նիստում (հասցեն՝ 0025 Երևան, Արվյան 52)

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ Երևանի պետական համալսարանի գրադարանում:
Սեղմագիրն առաքված է 2006թ. նոյեմբերի 21-ին:

Մասնագիտական խորհրդի գիտական քարտուղար, տեխ. գ. դ., պրոֆեսոր Ա. Հ. Առաքելյան

Тема диссертации утверждена в Ереванском государственном университете.

Научный руководитель: доктор экономических наук, профессор Торян Васак Оганесович

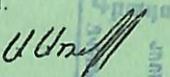
Официальные оппоненты: доктор экономических наук, профессор Кантарджян Саркис Левонович

кандидат экономических наук Кочинян Нарине Синараевна

Ведущая организация: Институт экономических исследований Министерства финансов и экономики Республики Армения

Защита диссертации состоится 22-го декабря 2006 года, в 13³⁰ ч. на заседании Специализированного совета 015 Ереванского государственного университета (адрес: 0025, РА, г. Ереван, ул. Абовяна 52).

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Ереванского государственного университета.

Автореферат разослан 21 ноября 2006 года. Ученый секретарь специализированного совета, д. т. н., профессор А. А. Аракелян.

1226-2006

Հետազոտության բեմայի արդիականությունը և հրատապությունը: ՀՀ անկախացումից հետո (1991թ.), երկրում ծանր սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական իրավիճակով պայմանավորված, բնակչության մեծածավալ արտագաղթը ունեցավ բազմակողմանի ազդեցություն ՀՀ տնտեսության վրա: Համեմատության համար նշենք, որ համաձայն տարբեր արդյունքների 1991-2005թթ.-ին հանրապետությունը լքել է 1000-1400 հազար մարդ (պաշտոնական տվյալներով 1991-95թթ. օդային ուղևորափոխադրումների գումարային բացասական մնացորդը կազմել է 535 հազար մարդ): Այդ առումով կարևորվում է միգրացիայի դրդապատճառների և տնտեսական հետևանքների ուսումնասիրումը այս ոլորտում արդյունավետ պետական քաղաքականություն իրականացնելու նպատակով: Ատենախոսության մեջ հատուկ ուշադրության է արժանացել ՀՀ բնակչության արտագաղթի տնտեսական հետևանքների ամբողջական և բազմակողմանի ուսումնասիրությունը: Չնայած անկախացումից հետո ՀՀ-ում ծավալված միգրացիոն գործընթացներին և դրանց հիմնախնդիրների մի մասին արդեն իսկ անդրադարձել են մի շարք հայ հետազոտողներ, սակայն դրանք հիմնականում ուղղված են ՀՀ-ում միգրացիոն հոսքերի մոդելավորման առանձնահատկությունների ուսումնասիրմանը և բավարար չափով չեն անդրադարձել միգրացիայի տնտեսական հետևանքների տարբեր ասպեկտներին: Մասնավորապես իրենց աշխատություններում ՀՀ արտաքին միգրացիոն հոսքերին և դրանց հետևանքների առանձին ասպեկտներին անդրադարձել են Գ. Ղարիբյանը, Վ. Խոջաբեկյանը, Վ. Բաղդասարյանը, Ա. Մարկոսյանը, Լ. Դավթյանը, Գ. Եզանյանը, Ռ. Եզանյանը, Ն. Քոչինյանը, Ա. Խառատյանը, Գ. Սիրոյանը, Կ. Սարգսյանը և ուրիշներ: Սույն հետազոտության ընթացքում որպես տեսական հիմք վերցվել են նաև արտասահմանյան մի շարք հեղինակների՝ Քուրբիլայի, Ջաֆիչի, Մալքոյի և Հատգիսյանայտուի, Վեյլի և Ռուլսի՝ միգրացիայի տնտեսական հետևանքների վերաբերյալ մոդելները: Տարբեր հեղինակների կողմից միգրացիայի տնտեսական հետևանքների գնահատման մոդելներում ստացված երբեմն իրարամերժ արդյունքները դարձրել են գնահատման աղեկվատ մեթոդների մշակումը արդիական: Տեսական վերլուծության իրականացման համար որպես հիմք հանդիսացել է այն փաստը, որ համաձայն առևտրի դասական տեսությանը (մշակված Հեյլեր-Օհլինի կողմից), ազատ առևտուրը և ազատ միգրացիան տնտեսական ինտեգրման հավասարազոր չափանիշներ են, որոնք երկուսն էլ հանգեցնում են արտադրության գործունեի գների հավասարեցմանը:

ՀՀ բնակչության արտագաղթը, ուղեկցվելով դեպի Հայաստան դրամական փոխանցումների աննախադեպ աճով, հսկայական ազդեցություն է ունեցել ՀՀ տնտեսության, աշխատաշուկայի և ՀՀ տնտեսական ներուժի վրա, ինչով էլ պայմանավորված է բեմայի ընտրությունը: Մեր կողմից փորձ է արվել ամփոփել և համակարգված ձևով ներկայացնել ՀՀ բնակչության արտագաղթի դրդապատճառները և տնտեսական հետևանքները ՀՀ-ում: Ստացված արդյունքները հնարավորություն կտան նպաստել ՀՀ բնակչության արտագաղթի տնտեսական հետևանքների նորույի ընկալմանը միգրացիոն արդյունավետ քաղաքականության մշակման գործընթացում:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Աշխատության նպատակն է.
ա. ստանալ արտագաղթի տնտեսական հետևանքների քանակական գնահատականները,
բ. գնահատել ՀՀ բնակչության արտագաղթի ազդեցությունը բնակչության բարեկեցության վրա,
գ. պարզաբանել ՀՀ բնակչության արտագաղթի դրդապատճառները,
դ. գնահատել ՀՀ բնակչության «ուղեղների արտահոսքի» ազդեցությունը մարդկային կապիտալի վրա,

ե. բացահայտել արտագաղթի արդյունքում ծագող տարբեր տնտեսական էֆեկտներ:

Այդ նպատակների իրականացումը ենթադրում է կոնկրետ խնդիրների լուծում, որոնցով պայմանավորված է առեմախոսության տրամաբանությունն ու կառուցվածքը: Մասնավորապես նշված խնդիրներն են՝

ա. Կառուցել «փոքր» (աշխատուժով հարուստ) աղբյուր երկրից «մեծ» (կապիտալով հարուստ) նպատակակետ երկիր բնակչության արտագաղթի տնտեսական հետևանքների գնահատման տեսական մոդել, ուսումնասիրել երկու երկրներում վերաբաշխման քաղաքականության հետևանքով արտագաղթից օգուտները/վնասները ազատ առևտրի և ազատ միգրացիայի պայմաններում,

բ. Կառուցել ՀՀ բնակչության արտագաղթի դրդապատճառների ուսումնասիրման էկոնոմետրիկ մոդել, ստանալ քանակական գնահատականներ, որոշել «վանող» և «ձգող» գործոնների դերը ՀՀ բնակչության արտագաղթի գործընթացում, ուսումնասիրել ՀՀ բնակչության բարեկեցության աճի և միգրացիոն հոսքերի ֆունկցիոնալ կախվածությունը,

գ. Բացահայտել ՀՀ-ից «ուղեղների արտահոսքի» ազդեցությունը երկրի մարդկային կապիտալի վրա, կառուցել էկոնոմետրիկ մոդել և ստանալ քանակական գնահատականներ, համեմատել ստացված արդյունքները ԱՊՀ և մի շարք զարգացող երկրների համար իրականացված նմանատիպ վերլուծությունների արդյունքների հետ,

դ. Էկոնոմետրիկ մոդելի միջոցով պարզել ՀՀ-ից բնակչության արտագաղթի ազդեցությունը երկրում մնացող բնակչության բարեկեցության վրա, քանակապես գնահատել արտագաղթի հետևանքով ծագած տարբեր էֆեկտներ՝ կապված բնակչության սպառման և ներդրումների, հարկաբյուջետային վերաբաշխման և երկրից զուտ արտահանման ծավալների փոփոխության հետ, ստանալ ընդհանուր տնտեսական հետևանքների քանակական գնահատականներ:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան: Առեմախոսության ուսումնասիրման օբյեկտը միգրացիոն հոսքերն են: Հետազոտության առարկա է ընտրվել միգրացիայի տնտեսական հետևանքները:

Ուսումնասիրության տեսական, տեղեկատվական և մեթոդական հիմքերը: Առեմախոսության տեսական հիմք են հանդիսացել միջազգային միգրացիայի և տնտեսական աճի բնագավառում արտասահմանյան և հայրենական մի շարք գիտնականների կատարած հետազոտությունները, հրապարակումները և գիտավերլուծական նյութերը:

Աշխատանքի համար տեղեկատվական հիմք են հանդիսացել ՀՀ միգրացիոն գործընթացները կարգավորող նորմատիվ իրավական ակտերը, ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայության, ԱՊՀ վիճակագրական կոմիտեի, Համաշխարհային բանկի, Միացյալ ազգերի կազմակերպության, Freedom House կազմակերպության և ՀՀ Կենտրոնական բանկի հրապարակած տվյալները, IOM (International Organization for Migration) կազմակերպության կողմից բողոքարկված միջազգային միգրացիայի վիճակագրական վերլուծությունները:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են այնպիսի գիտական մեթոդներ, ինչպիսիք են՝ տնտեսամաթեմատիկական մոդելավորումը, ժամանակային շարքերի ռեգրեսիոն վերլուծությունը, պանելային տվյալների խաչաձև հատվածային (cross sectional) վերլուծությունը, տնտեսավիճակագրական, գրաֆիկական վերլուծությունները:

Առեմախոսության հիմնական գիտական արդյունքները և նորույթը: Առեմախոսության գիտական նորույթը կայանում է հետևյալում.

• Կառուցվել է «փոքր» (աշխատուժով հարուստ) աղբյուր երկրից «մեծ» (կապիտալով հարուստ) նպատակակետ երկիր բնակչության արտագաղթի տնտեսական հետևանքների գնահատման տեսական մոդել:

• Հետմիգրացիոն հավասարակշռությունում աղբյուր և նպատակակետ երկրների աշխատուժեի հարաբերակցությունից կախված (վերոնշյալ հարաբերակցությունը դիտարկվել է որպես պարամետր)՝ ստացվել է վերաբաշխման քաղաքականության հետևանքով սոցիալական բարեկեցության փոփոխության գնահատականներ:

• ՀՀ-ից բնակչության արտագաղթի դրդապատճառների էկոնոմետրիկ վերլուծության արդյունքում ստացվել են բնակչության արտագաղթին նպաստած սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական մի շարք գործոնների քանակական գնահատականներ:

• Ուսումնասիրելով «վանող» և «ձգող» արտագաղթերի տնտեսական գործոնները՝ պանելային տվյալների էկոնոմետրիկ վերլուծության արդյունքում ցույց է տրվել, որ ՀՀ անկախացումից հետո առաջացած միգրացիոն հոսքերը հիմնականում պայմանավորված էին ներքին գործոններով («վանող միգրացիա»):

• ՀՀ համար փորձարկվել է հաստատվել է բնակչության բարեկեցության աճի և միգրացիոն հոսքերի միջև հակադարձ U-աձև կախվածության (inverse u-shaped relationship) վարկածը:

• Մակրոտնտեսական մակարդակում ստացվել են ՀՀ բնակչության արտագաղթի և կրթական ծախսերի՝ ՀՀ մարդկային կապիտալի վրա ազդեցության քանակական գնահատականներ:

• Համադրելիության համար դիտարկվել են ԱՊՀ երկրները և էկոնոմետրիկ վերլուծության արդյունքում ստացվել է, որ ԱՊՀ երկրների համար չի կարելի բացառել «շահեկան ուղեղների արտահոսքի» հնարավորությունը:

• Բացահայտվել է ՀՀ բնակչության արտագաղթի հետևանքով առաջացած էֆեկտների ազդեցությունը ՀՀ աշխատաշուկայի, կառավարության հարկաբյուջետային քաղաքականության, մարդկային կապիտալի և ՀՆԱ-ի վրա:

Հետազոտության արդյունքների տեսական և գործնական նշանակությունը:

Աշխատանքի տեսական նշանակությունն այն է, որ, հետազոտելով արտասահմանյան և հայրենական մի շարք գիտնականների այս ոլորտին վերաբերվող աշխատանքները, միասնական մեթոդաբանական մոտեցման համատեքստում դիտարկվել և վերլուծվել են ՀՀ բնակչության արտագաղթի տնտեսական հետևանքները և դրանց մոդելավորման առանձնահատկությունները:

Առեմախոսությունում կատարված վերլուծությունները և առաջարկությունները կարող են օգտագործվել միգրացիայի վերաբերյալ ՀՀ օրենսդրությունը վերամշակելու, միգրացիոն գործընթացների պետական կարգավորման ռազմավարության մշակման, միգրացիայի տնտեսական հետևանքների նորոգի բնկվման համար: Այն կարող է նպաստ ունենալ ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարության միգրացիոն գործակալության գործունեության, ինչպես նաև տնտեսական ինտեգրման քաղաքականությանը մասնակցող կառավարման մարմինների համար: Միաժամանակ առեմախոսության գիտական արդյունքները կարող են օգտագործվել միգրացիային առնչվող ուսումնական ձեռնարկների և միգրացիայի ոլորտի մասնագետների կողմից:

Հետազոտության արդյունքների փորձարկումը և հրապարակումները: Հետազոտության արդյունքները քննարկվել են Երևանի պետական համալսարանի տնտեսագիտության ֆակուլտետի «Տնտեսագիտության մեջ մաթեմատիկական մոդելավորում» սեփական նիստում:

Աշխատանքի հիմնական արդյունքները հեղինակի կողմից հրատարակված են երեք գիտական հոդվածներում:

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածութունից, երեք գլուխներից, եզրակացությունից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածներից: Աշխատանքը շարադրված է 139 մեքենագիր էջերի վրա՝ ներառյալ օգտագործված գրականության ցանկը՝ 10 էջ և հավելվածները՝ 12 էջ:

ԱՏԵՆԱՒՄՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Առաջաբանում ներկայացված են թեմայի կարևորությունը և արդիականությունը, հետազոտության առարկան և օբյեկտը, հիմնավորված են հետազոտության նպատակը, առանձնահատկությունները և խնդիրները, նկարագրված են աշխատանքի հիմնական արդյունքներն ու գիտական նորույթը, հետազոտության գործնական նշանակությունը և արդյունքների իրացումը:

Ատենախոսության առաջին գլուխը՝ «Միգրացիան և նրա հիմնախնդիրները», նվիրված է միգրացիայի տնտեսական հետևանքների ուսումնասիրությամբ զբաղվող հայրենական և արտասահմանյան հեղինակների հետազոտությունների արդյունքների վերլուծությանը: Ուսումնասիրվել է միգրացիայի տնտեսական հետևանքների մոդելներ և էմպիրիկ հետազոտություններ, ներկայացված են տեսակետներ, երբեմն միմյանց հակասող, միջազգային միգրացիայի տնտեսական հետևանքների վերաբերյալ:

Դիտարկվել են միջազգային միգրացիայի տնտեսական և ոչ տնտեսական դրդապատճառները, ուսումնասիրվել է տարբեր տարածաշրջանների համար իրականացված էմպիրիկ հետազոտությունները: Որպես տնտեսական գործոններ վերցվել են մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի, զբաղվածության և աղքատության մակարդակների, ինչպես նաև տնտեսական աճի տարբերությունները նպատակակետ և հայրենի երկրներում: Որպես ոչ տնտեսական գործոններ վերցվել են քաղաքական ազատությունները և քաղաքացիական իրավունքները, կրթությունը և առողջապահությունը բնութագրող ցուցանիշները նպատակակետ և հայրենի երկրներում:

Ուսումնասիրվել է միջազգային միգրացիայի տնտեսական հետևանքները տարբեր հեղինակների կողմից կառուցված տեսական մոդելների շրջանակներում, դիտարկվել է բնակչության աշխատավարձերի և սոցիալական բարեկեցության վրա միգրացիայի ազդեցությունը հայրենի և հյուրընկալ երկրներում: Ուշադրության են արժանի Ռիվերա-Բատիզի, Ջաջիչի և Բուվերիայի աշխատանքները:

«Ուղեղների արտահոսքի» վերաբերյալ տնտեսագիտական գրականությունը անդրադառնում է համեմատաբար որակյալ աշխատուժի միգրացիայի ազդեցությանը աղբյուր երկրում մնացողների բարեկեցության վրա: Դիտարկվել է տարբեր հեղինակների կողմից շեշտադրված միգրացիայի բացասական և հնարավոր դրական էֆեկտները աղբյուր երկրի համար, ուսումնասիրվել է «շահեկան ուղեղների արտահոսքի» պայմանները: Որակյալ աշխատուժի արտագաղթը ունենում է ուղղակի «կարճաժամկետ» բացասական ազդեցություն հայրենի երկրի մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի ցուցանիշի մեծության վրա՝ առնվազն երկու ուղղով: Քանի որ առավել հմուտ աշխատուժը ընդհանրապես առավել հարուստ հարկատուների թվում է, հայրենի երկիրը կորցնում է եկամտի էական աղբյուր, որը կարող էր հարկվել և վերաբաշխվել: Ավելին, հայրենի երկիրը կրում է արտագաղթողների ձևավորման ծախսերը, սակայն չի ստանում մարդկային կապիտալում կատարված ներդրումներից եկամուտներ: Երկրորդ, հաշվի առնելով այն փաստը, որ տնտեսական աճը մասամբ կախված է մարդկային կապիտալի կուտակումից, համեմատաբար հմուտ աշխատուժի արտագաղթի հետևանքով մարդկային կապիտալի կորուստը նվազեցնում է

արտագորդականությունը և մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի մակարդակը, և նվազեցնում հայրենի երկրում տնտեսական աճը:

Տնտեսական աճի վրա տնտեսության համախառն մարդկային կապիտալի մակարդակի կարևորության շեշտադրումը շատերին դրոշեց ներադրել, որ «ուղեղների արտահոսքը» կարող է զարգացող երկիրը բողոնել արքատության գոտում: Տրամաբանությունն այն է, որ մարդկային կապիտալի միջին մակարդակը չի աճի, որովհետև զարգացած աշխարհը կկանխ բարձր կրթված աշխատողներին, այդպիսով մեծացնելով զարգացած աշխարհի արտագորդականությունը զարգացող երկրների ծախսերի միջոցով:

Սակայն վերջին ժամանակներում սկսվել է քննարկվել նաև «ուղեղների արտահոսքից» շահելու հնարավորությունները հայրենի երկրում՝ առնվազն երեք ուղղություններով¹:

Նախ, արտագաղթողները սովորաբար փոխանցում են իրենց դրամական եկամուտների մեծ մասը հայրենի երկիր:

Երկրորդ, հաշվի առնելով կրթություն ստանալու որոշումները և հասկանալով, որ որակյալ աշխատուժի ոչ ամբողջ մասը կարող է միգրել, մի շարք հեղինակներ ցույց են տվել, որ ուղեղների արտահոսքը կարող է խթանել հայրենի երկրում մարդկային կապիտալի ձևավորումը և վերջիվերջո ունենալ դրական ազդեցություն տնտեսական աճի վրա: Նրանք շեշտը դնում էին հայրենի երկրում մարդկային կապիտալի ձևավորման խթանների վրա: Մեծ եկամուտները նպատակակետ երկրներում նպաստում են մարդկային կապիտալի զարգացմանը հայրենիքում: Արտագաղթի հնարավորությունը մեծացնում է կրթությունից սպասվող հասույցը հայրենի երկրում, ինչը խթանում է մարդկային կապիտալում ներդրումները:

Վերջապես, տնտեսության համար կարող է օպտիմալ լինել, երբ հետազոտությունների և զարգացման հատվածը թույլ է զարգացած, թույլ տալ իր որակյալ աշխատուժի մի մասին արտագաղթել: Իրոք, եթե որակյալ աշխատուժը մասնակցում է աճին նպաստող նորարարական գործընթացներին նպատակակետ երկրում, որտեղ հետազոտությունների և զարգացման հատվածի եկամուտները ավելի բարձր են, այդ դեպքում հայրենի երկիրը կարող է շահել նպատակակետ տնտեսությունում աճը խթանելուց՝ նմանակման և գիտելիքների տարածման միջոցով:

Սույն գլխում նկարագրված է նաև անկախացումից հետո ՀՀ-ում միգրացիոն իրավիճակը, իրականացված է աշխատաշուկայի վերլուծություն, ուսումնասիրվել են բնակչության արտագաղթի վրա ազդող գործոնները: Ներկայացված է ՀՀ տարածքային կառավարման նախարարության միգրացիոն գործակալության կողմից իրականացվող ՀՀ-ում միգրացիոն գործընթացների պետական կարգավորումը, ինչպես նաև Վ. Խոջաբեկյանի, Վ. Բարդախյանի, Ն. Բոչինյանի և հայրենական այլ հեղինակների՝ միգրացիայի վերաբերյալ աշխատությունների հիմնական արդյունքները:

¹ Mountford A., 1997. "Can a brain drain be good for growth in the source economy?" Journal of Development Economics 53 (2), 287-303.

Domingues Dos Santos M., Postel-Vinay F., 2003. "Migration as a source of growth: The perspective of a developing country". Journal of Population Economics 16, 161-175.

Vidal J.-P., 1998. "The effect of emigration on human capital formation". Journal of Population Economics 11 (4), 589-600.

Beine M., Docquier F., Rapoport H., 2001. "Brain drain and economic growth: theory and evidence". Journal of Development Economics 64, 275-289.

Ատենախոսության երկրորդ գլխում՝ ««Փոքր» (աշխատուժով հարուստ) աղքատ երկրից «մեծ» (կապիտալով հարուստ) նպատակակետ երկիր բնակչության արտագաղթի տնտեսական հետևանքների մոդել»-ում, կառուցվել է երկգործոն (ոչ որակյալ աշխատուժ և կապիտալ), երկդասային (գործատուներ և աշխատողներ) տնտեսությամբ մոդել Վեյլի և Ուոլի² մոդելի բազայի վրա և ուսումնասիրվել է «վոքր» (աշխատուժով հարուստ) աղքատ երկրից «մեծ» (կապիտալով հարուստ) նպատակակետ երկիր (օրինակ ՀՀ-ից ՌԴ) բնակչության արտագաղթի տնտեսական հետևանքները: Մոդելում ենթադրվում է, որ գործատուների եկամուտը էականորեն բարձր է մյուս խմբի անդամների եկամտից, այսինքն երկրները հարաբերականորեն ավելի շատ ունեն աշխատուժի պաշարներ, յուրաքանչյուր տնային տնտեսություն ունի համապատասխան արտադրական գործոնի մեկ միավոր, որի առաջարկը ոչ առածական է, նպատակակետ երկիրը համարվում է կապիտալով հարուստ երկիր, համեմատած աղքատ երկրի հետ, երկու երկրների տնտեսություններն էլ, որտեղ արտադրվում են երկու սպառողական ապրանքներ մրցակցային են: Ենթադրվում է նաև, որ արտադրության ֆունկցիաները գծային հոմոգեն են և նույնական երկու երկրներում, երկու գործոններն էլ օգտագործվում են երկու ապրանքների արտադրության մեջ, ինչպես նաև բոլոր տնային տնտեսությունները ունեն նույն օգտակարության ֆունկցիաները:

Կառավարության վերաբաշխման քաղաքականության բացակայության պայմաններում ազատ առևտուրը և ազատ միգրացիան ունենում են նույն ազդեցությունը երկու երկրներում բնակչության բարեկեցության վրա՝ վերջնական հավասարակշռությունում հավասարեցնելով ապրանքների ու արտադրության գործոնների գները՝ $r_1 = r_2 = r^*$, $p_1 = p_2 = p^*$ և $w_1 = w_2 = w^*$, ինչպես նաև աշխատուժ/կապիտալ հարաբերակցությունը երկու երկրներում՝ $(L_1 / K_1) = (L_2 / K_2)$ ³: Եթե նույնիսկ առկա լինեն կապիտալի շարժի սահմանափակումներ երկրների միջև, միևնույն է աշխատուժի ազատ միգրացիայի արդյունքում $r_1 = r_2 = r^*$, $p_1 = p_2 = p^*$ և $w_1 = w_2 = w^*$, իսկ $L_1 > L_2$ և $T_1 > T_2$, այնպես որ $(L_1 / T_1) = (L_2 / T_2)$:

² Wellisch D., Walz U., 1998. "Why do rich countries prefer free trade over free migration? The role of the modern welfare state". European Economic Review 42, 1595-1612.

³ Երկ կապիտալից հատույցն է, w-ն աշխատավարձն է, L-ը աշխատուժի քանակն է տվյալ երկրում միգրացիայից հետո, K-ն կապիտալի քանակն է տվյալ երկրում միգրացիայից հետո, N-ը աշխատուժի քանակն է տվյալ երկրում նախքան միգրացիան, T-ն կապիտալի քանակն է տվյալ երկրում նախքան միգրացիան: Յուրաքանչյուր տնային տնտեսություն մաքսիմալացնում է իր օգտակարությունը՝ ընտրելով X և Y ապրանքների օպտիմալ սպառման մակարդակ տվյալ բյուջետային սահմանափակման պայմաններում: Նշանակենք U^k -ով և U^l -ով i-րդ երկրում գործատուի և աշխատողի օգտակարությունը և $E^i = E(p_i)$ -ով անհատական ծախսային ֆունկցիան (մեկ միավոր օգտակարության հաշվով): Նվազագույն ծախսերը, որոնք անհրաժեշտ են տրված օգտակարության մակարդակին հասնելու համար պետք է հավասար լինեն տնային տնտեսության զուտ եկամտին՝

$$E(p_i)U^k = r_i U^l = w_i$$

$R^i = R(p_i, K_i, L_i)$ -ն տրված աշխատուժի և կապիտալի առաջարկի՝ L-ի և K-ի, ինչպես նաև x ապրանքի ներքին գնի՝ p-ի պայմաններում համախառն ներքին արդյունքի առավելագույն արժեքն է:

Դրամական փոխանցումների առկայության պայմաններում քե գների մակարդակները և քե բնակչության եկամուտները տարբերվում են երկրների միջև: Ընդ որում, կապիտալ/աշխատուժ հարաբերակցությամբ աղքատ երկրում աշխատուժի եկամուտները և գները ավելի բարձր կլինեն, քան կապիտալ/աշխատուժ հարաբերակցությամբ հարուստ երկրում: Սակայն քանի որ յուրաքանչյուր երկրում աշխատուժի հետ մեկտեղ առկա են նաև գործատուներ, այսպե կապիտալ/աշխատուժ հարաբերակցությամբ աղքատ երկրում գները այնքան չեն բարձրանա, որքան աճել է աշխատուժի եկամուտը, իսկ կապիտալ/աշխատուժ հարաբերակցությամբ հարուստ երկրում գները այնքան չեն իջնի, որքան նվազել է աշխատողների եկամուտը: Արդյունքում կապիտալ/աշխատուժ հարաբերակցությամբ աղքատ երկրում աշխատողների (գործատուների) բարեկեցությունը ավելի բարձր (ցածր) է՝ համեմատած կապիտալ/աշխատուժ հարաբերակցությամբ հարուստ երկրում աշխատողների (գործատուների) բարեկեցության հետ: Առևտրի բացակայության և կապիտալի շարժի վրա սահմանափակումների առկայության պայմաններում ազատ միգրացիայի դեպքում վերջնական հավասարակշռությունը կներկայացվի հետևյալ հավասարումների միջոցով՝

$$\frac{R_i(p_i, T_i, L_i)}{E(p_i)} = \frac{R_i(p_i, T_i, L - L_i)}{E(p_i)} + \frac{\gamma R_i^1(L_i - N_i) / L_i}{E(p_i)} + \frac{\gamma R_i^2(L_i - N_i) / L_i}{E(p_i)}$$

$$R_p^1 = \frac{E_p(p_i)}{E(p_i)} [R^1 - \gamma R_i^1(L_i - N_i)] \quad R_p^2 = \frac{E_p(p_2)}{E(p_2)} [R^2 + \gamma R_i^2(L_i - N_i)]$$

Կառավարության կողմից իրականացվող վերաբաշխման քաղաքականության պայմաններում ազատ առևտրի դեպքում երկիրը, որը ունի կապիտալ/աշխատուժ ավելի մեծ հարաբերակցություն, ստանում է սոցիալական բարեկեցության ավելի բարձր մակարդակ:

$$MRS_i = N_i / T_i \quad i = 1, 2$$

Ազատ միգրացիայի դեպքում, երբ առկա է կոորդինացում, երկու երկրներն էլ ստանում են սոցիալական օգտակարության նույն մակարդակը:

$$MRS_i = \frac{L_i}{K_i} = \alpha \quad i = 1, 2$$

Ինչևէ, համեմատած ազատ միգրացիայի հետ, ավելի մեծ /վոքր/ կապիտալ/աշխատուժ հարաբերակցություն ունեցող երկիրը սոցիալական բարեկեցության առումով կորցնում է (շահում է): Այսինքն, ազատ առևտրի դեպքում կապիտալ/աշխատուժ հարաբերակցությամբ հարուստ երկիրը կարող է ստանալ արտասահմանյան աշխատուժի ծառայությունները առևտրի միջոցով՝ առանց վճարելու նրանց սոցիալական վճարներ, ինչը սակայն տեղի է ունենում, երբ ուղղակիորեն ներմուծվում է աշխատուժ: Եթե նույնիսկ արտադրության գործոնների և ապրանքների հավասարակշիռ գները նույնն են երկու ինտեգրացիոն ռեժիմների ժամանակ, սոցիալական բարեկեցության արժեքը տարբերվում է և ցածր է (բարձր) ազատ միգրացիայի դեպքում աշխատուժ/կապիտալ հարաբերակցությամբ աղքատ (հարուստ) երկրի համար:

Ազատ միգրացիայի պայմաններում երկրները ընտրում են վերաբաշխման ավելի ցածր ենթօպտիմալ մակարդակ, երբ նրանք չեն կոորդինացնում իրենց վերաբաշխման քաղաքականությունը: Ստացվող սոցիալական բարեկեցության մակարդակը ավելի ցածր է՝ համեմատած քաղաքականությունների կոորդինացման դեպքի հետ:

⁴ որտեղ $MRS_i = W_i^l / W_i^k$ աշխատողի օգտակարության աճի սահմանային սոցիալական օգուտն է՝ արտահայտված գործատուների նվազող օգտակարությամբ:

$$MRS_i = \frac{L_i}{T_i} \frac{z_i A' A'}{D} \frac{1}{(1 + FM (E_p' U_i^L - R_{lp}'))} = \frac{L_i}{T_i} \frac{z_i A' A'}{D} \frac{1}{1 - \frac{A' (R_{pl} - R_L (E_p / E))'}{A' (R_{pl} - R_L E_p / E)' + A' \gamma E' / E' (R_{pl} - R_L E_p / E)'}} > \frac{L_i}{T_i}$$

5

$$\text{որտեղ } A' = (R_{pp} - R(E_{pp} / E - (E_p)^2 / E^2) - (E_p / E) R_p)'$$

$$M = \frac{(R_{pl} - R_L (E_p / E))'}{(R_{pp} - R(E_{pp} / E - (E_p)^2 / E^2) - (E_p / E) R_p)'}$$

$$D = \left[A' \left(R_{pl} - R_L \frac{E_p'}{E'} \right) \left(\frac{E_p'}{E'} (R_L' + z_i) - R_{lp}' \right) + A' \gamma \frac{E'}{E'} \left(\frac{E_p'}{E'} (R_L' + z_i) - R_{lp}' \right) \left(R_{pl}' - R_L' \frac{E_p'}{E'} \right) \right]$$

Եթե նույնիսկ երկրները կոորդինացնում են իրենց վերաբաշխման քաղաքականությունները, ազատ միգրացիան վատարացնում է կապիտալ/աշխատուժ հարաբերակցությանը հարուստ երկրի բարեկեցությունը համեմատած ազատ առևտրի դեպքի հետ: Այս երկիրը հստակորեն նախընտրում է ազատ առևտուրը ազատ միգրացիայից:

Աշխատուժ/կապիտալ հարաբերակցությանը հարուստ երկիրը հնարավոր է պետք է նախընտրի ազատ միգրացիան ազատ առևտրից նույնիսկ ոչ կոորդինացված վերաբաշխման քաղաքականության դեպքում:

Սակայն ի տարբերություն Վելիչի և Ուոլսի մոդելի՝ մեր մոդելում վերաբաշխման գինը կախված է երկրների միջև տեղաբաշխված աշխատուժերի հարաբերությունից՝ γ -ից⁵: Որքան մեծ է γ -ն, այնքան ավելի փոքր է փոխարինման սահմանային նորմը նպատակակետ երկրում:

Ատենախոսության երրորդ գլխում՝ «Միգրացիան ՀՀ-ում և նրա քանակական գնահատականներ», կառուցված և գնահատված են ՀՀ բնակչության արտագաղթի դրդապատճառների և տնտեսական հետևանքների էկոնոմետրիկ մոդելներ:

3.1 քաժնում՝ «ՀՀ բնակչության արտագաղթի դրդապատճառների ուսումնասիրության էկոնոմետրիկ մոդելում» կառուցված և գնահատված է ՀՀ բնակչության արտագաղթի դրդապատճառների էկոնոմետրիկ մոդելներ:

ՀՀ բնակչության արտագաղթի դրդապատճառների ուսումնասիրության համար դիտարկվել է ՀՀ բնակչության արտահոսքը 1992-2003 թթ ըստ նպատակակետ հիմնական երկրների և տարածաշրջանների: Վերջիններիս թիվը 4-ն է՝ Ռուսաստանի Դաշնություն, Ուկրաինա, ԱՄՆ և Եվրոմիության երկրներ:

Հաշվի առնելով, որ բնակչության արտագաղթի վրա մեծ ազդեցություն են ունեցել թե՛ ներքին գործոնները («վանող միգրացիա») և թե՛ արտաքին գործոնները («ձգող միգրացիա»)՝ հիմնականում որպես բացատրող փոփոխական է վերցվել նպատակակետ երկրի և Հայաստանի նույն ցուցանիշի տարբերությունը՝ դրանով իսկ մոդելում ներառելով թե՛ ներքին և թե՛ արտաքին գործոնների ազդեցությունը: Բացի այդ, տնտեսական գործոնների

⁵ որտեղ անհավասարության նշանը ծագում է, երկու երկրներում բնակչության նույնական օգտակարությունից, Մտուլպեր-Մամուլետտի էֆֆեկտից և միգրացիոն հավասարակշռության կայունությունից:

⁶ երբ $\gamma = 1$, ստանում ենք Վելիչի և Ուոլսի մոդելի հիմնական արդյունքը՝

$$MRS_i = \frac{L}{K} \frac{z_i A' A'}{D}$$

խմբի համար ստուգվել է «սիմետրիկության վարկածը», ըստ որի հայրենի երկրի «վանող» գործոնների կամ փոփոխականների ազդեցությունը հավասար է նպատակակետ երկրի «ձգող» գործոնների կամ փոփոխականների ազդեցությանը:

Կախյալ փոփոխականը բնակչության արտագաղթի մեծությունն է /ՄԻԳԲ/: Բացատրող փոփոխականների առաջին խումբը բացահայտում են տնտեսական հանգամանքների ազդեցությունը բնակչության արտահոսքի վրա: Միջազգային միգրացիայի այլ ուսումնասիրությունների մեծ որպես կենսապայմանների տարբերության ցուցանիշ վերցվել է նպատակակետ երկրում և Հայաստանում մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ների տարբերությունը /ՀՆԱ/: Համաձայն միջազգային միգրացիայի ոլորտի մի շարք տնտեսագետների՝ առկա է բնակչության արտագաղթի դրական կախվածություն այս ցուցանիշից և բացասական կախվածություն նպատակակետ երկրի և Հայաստանի միջև գործազրկության մակարդակների տարբերությունից /ԳՈՐԾԱԶՐԿ/: Որպես բնակչության միգրացիոն վարքագիծը բացատրող տնտեսական փոփոխական՝ ռեգրեսիայում ներառվել են նաև միգրացիոն ծախսերը, ընդ որում հարկ է նշել, որ որպես վերջիններիս չափորոշիչ վերցվել են դեպի նպատակակետ երկիր ավիատոմսերի գները /ՄԻԳԲ.Օ/: Տեղեկատվության պակասի հետևանքով մենք միգրացիոն ծախսերին չենք ավելացրել տարբեր նպատակակետ երկրներ մուտքի թույլտվության ստացման համար միգրանտների կատարած օրինական կամ անօրինական վճարումները:

Ըստ 1995թ. ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագրի ազգաբնակչության հիմնադրամի (UNFPA) հովանավորությամբ անկախ աշխատանքային խմբի իրականացրած ընտրանքային հետազոտության՝ միջին ապահովվածություն ունեցող ընտանիքները ցուցաբերել են ընդգծված ակտիվ մասնակցություն արտագաղթային գործընթացներին՝ համեմատած անապահով և ապահով ընտանիքների հետ: Հետևաբար ՀՆԱ-ի և արտագաղթի միջև հակադարձ Ս-աձև կախվածության վարկածը ստուգելու և ֆինանսական սահմանափակումների վերացման ազդեցությունը արտագաղթի վրա ուսումնասիրելու համար նույն մոդելը գնահատվել է՝ ներառելով ևս մեկ փոփոխական՝ նպատակակետ երկրում և Հայաստանում մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ների տարբերության քառակուսին: Ըստ վերոնշյալ հետազոտության արդյունքների այն պետք է ունենա բացասական նշան:

Բնակչության արտագաղթը խթանող ներքին քաղաքական գործոնները՝ մարդկանց քաղաքական իրավունքները և քաղաքացիական ազատությունները այստեղ ներկայացված են Միացյալ Ազատության Համաթվի (Combined Freedom House Index) միջոցով /ՄԱՀ/: Քաղաքական իրավունքները ցույց են տալիս մարդկանց հնարավորությունը մասնակցել քաղաքական գործընթացներին, մինչդեռ քաղաքացիական ազատությունները ցույց են տալիս մարդկանց ազատությունը սեփական կարծիքը արտահայտելու, կառավարությունից անկախ հանրային կառույցներ զարգացնելու մեջ: ՀՀ բնակչության միգրացիայի վրա դարաբարդան հակամարտության ազդեցությունը ուսումնասիրելու համար ռեգրեսիայում ընդգրկվել է ֆիկտիվ փոփոխական (dummy variable) /ԿԿ/:

Միգրացիոն գործընթացների ուսումնասիրության ժամանակ մեծ դեր է վերագրվում հայրենի և նպատակակետ երկրների միջև գոյություն ունեցող կապերին: Որպես բարոյափոխական հանգամանակ գործոն վերցվել է նպատակակետ երկրների հետ ՀՀ արտաքին առևտուրը՝ նպատակակետ երկրների բնակչության մեկ շնչի հաշվով /ԿԱՊԵՐ/:

$$\text{ՄԻԳԲ} = a1 + a2*ՀՆԱ + a3*ԳՈՐԾԱԶՐԿ + a4*ՄԱՀ + a5*ԳԿ + a6*ԿԱՊԵՐ + a7*ՄԻԳԲ.Օ$$

ՀՀ բնակչության արտագաղթի դրդապատճառների ուսումնասիրության համար անհատական ժամանակային շարքերի վերլուծությունը նպատակահարմար չէ:

Վերլուծությունը ճիշտ և արդյունավետ իրականացնելու համար կիրառվել է պանելային մեթոդաբանությունը:

F վիճակագրականի միջոցով ստուգվել է հաստատուն էֆֆեկտներ (fixed effects) մոդելի առավելությունը փոքրագույն քառակուսիների մեթոդով գնահատված (pooled OLS) մոդելի նկատմամբ: Վերջինիս ստացված արժեքը փաստում է, որ անհատական հաստատուն էֆֆեկտների բացակայության ենթադրությունը հաստատվում է 90% նշանակալիության մակարդակում:

Հաշվարկվել է նաև Բրեշ-Փագանի (Breusch-Pagan) վիճակագրականը՝ համեմատելու համար պատահական էֆֆեկտներ (random effects) մոդելը փոքրագույն քառակուսիների մեթոդով գնահատված մոդելի հետ: Եթե պատահական էֆֆեկտներ մոդելում երկրներին հատուկ սխալների դիսպերսիաները մոտ են 0-ին, ապա այս մոդելը չունի լրացուցիչ բացատրող ուժ՝ համեմատած փոքրագույն քառակուսիների մեթոդով գնահատված մոդելի գնահատականների հետ: Քանի որ վիճակագրականի կրիտիկական

արժեքը հավասար է 3,84 (χ^2 բաշխման արժեքն է 95% նշանակալիության մակարդակում), այն հստակ ցույց է տալիս, որ պատահական էֆֆեկտներ մոդելը հերքվում է հոգուտ փոքրագույն քառակուսիների մեթոդով գնահատված մոդելի:

Հաշվարկված վիճակագրականների արդյունքում ընտրվել է փոքրագույն քառակուսիների մեթոդով գնահատված մոդելը:

Աղյուսակ 1: ՀՀ բնակչության արտագաղթի էկոնոմետրիկ մոդելի գնահատման արդյունքները:

	հաստատուն էֆֆեկտներ	ՓԲՄ	ՓԲՄ	հաստատուն էֆֆեկտներ	ՓԲՄ
Տնտեսական փոփոխականներ					
ՀՆԱ-ների տարբերություն	0.019 ⁷	0.018	0.018	0.038	0.015
ՀՆԱ-ների տարբերության քառակուսի				-6.18e-07	-1.30e-07
գործազրկության մակարդակների տարբերություն	-4.953 ^{***}	-4.63 ^{**}	-4.62 ^{**}	-5.132 ^{***}	-4.685 ^{**}
Քաղաքական իրավիճակ					
Քաղաքական իրավունքներ, Քաղաքացիական ազատություն ⁸	41.375	34.352 ^{**}	34.552	40.685	32.654

⁷ նշանակալի է 99% մակարդակում, ^{**} նշանակալի է 95% մակարդակում, ^{***} նշանակալի է 90% մակարդակում:

Ղարաբաղյան հակամարտություն			-7.819		
Այլ					
առևտուր	-5.42 [*]	-5.798 [*]	-5.804 [*]	-5.384 ^{**}	-5.761 [*]
միգրացիոն ծախսեր	-0.001	-0.001	-0.001	-0.001	-0.001 ^{***}
constant	582.51 [*]	537.31 [*]	536.42 [*]	546.73 ^{**}	544.39 [*]
Վիճակագրականներ					
R ²	0.34	0.35	0.35	0.3	0.35
F վիճակագրական ⁹	0.27		0.29	0.28	
Բրեշ-Փագանի վիճ.	1.40			1.46	

Մեր տնտեսական փոփոխականների էմպիրիկ արդյունքները ընդհանուր առմամբ համապատասխանում են վերոշարադրյալ տեսական մոտեցումներին (Աղյուսակ 1, Սյուն2, Սյուն3 և Սյուն5): Մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ների տարբերությունը նպատակակետ երկրի և Հայաստանի միջև ունեցել է դրական ազդեցություն ՀՀ բնակչության արտագաղթի վրա: Այդ տարբերության 1 տոկոս աճը հանգեցնում է արտագաղթի 0.02 տոկոս աճ: Նպատակակետ երկրի և Հայաստանի գործազրկության մակարդակների հարաբերության ցուցանիշի 1 տոկոս աճը հանգեցնում է բնակչության արտագաղթի նվազման՝ շուրջ 5 տոկոսով: Մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի դրական նշանը և դրա քառակուսու բացասական նշանը ցույց են տալիս հակադարձ Ս-աձև կախվածություն մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի և արտագաղթի միջև: Բարեկեցության ավելի ցածր մակարդակներում դրական ազդեցությունը կարող է բացատրվել ֆինանսական սահմանափակումների վերացմամբ, այսինքն եկամուտների աճը ստեղծում է արտագաղթի համար խթաններ: Բարեկեցության ավելի բարձր մակարդակներում գերակշռում է հայրենիքի նախընտրության ազդեցությունը: Ընդհանրապես, կարելի է եզրակացնել, որ ավելի բարձր եկամուտները և տնտեսական աճը հայրենի երկրում ունենում են երկակի ազդեցություն բնակչության արտագաղթի վրա: Չուտ էֆֆեկտը կախված է 1) փոխարինման էֆֆեկտից, որը նվազեցնում է արտասահմանում աշխատելու ցանկությունը, բանի որ նվազում է աշխատավարձերի տարբերությունը նպատակակետ և հայրենի երկրների միջև, և 2) հարստության էֆֆեկտից, որը մեծացնում է դեպի նպատակակետ երկիր միգրելու հավանականությունը, քանի որ այժմ ավելի մեծ

⁸ Combined Freedom House Index

⁹ Աղյուսակում բերված չեն պատահական էֆֆեկտներ մոդելի գնահատման արդյունքները, քանի որ դրանք համընկնում են փոքրագույն քառակուսիների մեթոդով գնահատված մոդելի արդյունքների հետ: Սա հետևանք է այն հանգամանքի, որ գնահատման արդյունքում պատահական էֆֆեկտներ մոդելում երկրներին հատուկ սխալների դիսպերսիաների՝ 0-ին հավասար լինելու վարկածը հաստատվում է:

Ֆինանսական միջոցներ են մատչելի արտագաղթը ֆինանսավորելու համար: Սովորաբար առավել ցածր եկամուտներով միգրանտների համար ըստ ավելի բարձր եկամտի արտագաղթելու առածգականությունը դրական է և բավականին մեծ, քանի որ այն հնարավորություն է տալիս միգրանտին ֆինանսավորել իր մեկնումը: Ինչևէ, քանի որ բնակչության եկամուտները աճում են, փոխարինման էֆեկտը կգերազանցի հարստության էֆեկտը: Միգրացիոն ծախսերի աճը նույնպես գաղթը ազդեցություն է ունեցել միգրանտների միգրացիոն որոշումների կայացման համար:

Քաղաքական իրավունքների և քաղաքացիական ազատությունների տարբերության աճը հյուրընկալ երկրի և Հայաստանի միջև հանգեցրել են ՀՀ բնակչության արտագաղթի աճին: Չնայած ենթադրվում է, որ ավելի լայն քաղաքական ազատությունները կհանգեցնեն ավելի լայն արտագաղթի, սակայն դա դեռևս չի նշանակում, որ ավելի բարենպաստ քաղաքական իրավիճակը ՀՀ-ում թույլ կտա ՀՀ բնակչությանը մեկնել հայրենի երկիր: Լեռնային Ղարաբաղում ռազմական գործողությունների ավարտը զգալիորեն նպաստեց դեպի դուրս միգրացիոն հոսքերի կրճատմանը:

Առևտրային կապերը նպատակակետ երկրի և Հայաստանի միջև ունեցել են բացասական ազդեցություն ՀՀ բնակչության արտագաղթի վրա: Սա հիմնականում հետևանք է այն հանգամանքի, որ 1990-ական թվականների սկզբներին նորաստեղծ Հայաստանի Հանրապետության առևտրատնտեսական կապերի զարգացումը նպատակակետ երկրների հետ ուղեկցվել է այդ երկրների համեմատ կենսապայմանների տարբերության հարթեցմամբ:

Միմետրիկության վարկածի վերլուծությունը լրացնում է ՀՀ բնակչության արտագաղթի դրոպապատճառների վերլուծությունը՝ բացահայտելով հայրենի և նպատակակետ երկրներում բնակչության եկամուտների, գործազրկության և տնտեսական աճի ազդեցության ուղղությունները ՀՀ բնակչության արտագաղթի վրա: Այն ստուգելու համար դիտարկվել է հետևյալ ռեգրեսիոն հավասարումը.

$$U_i = b_1 + b_2 * Z_i + b_3 * Q_i + b_4 * S_i + b_5 * L_i + b_6 * Q_i + b_7 * S_i$$

Տրամաբանությունը հուշում է, որ ավելի բարձր եկամուտները և տնտեսական աճը նպատակակետ երկրում խթանում են միգրացիան, մինչդեռ ավելի բարձր եկամուտները և տնտեսական աճը հայրենի երկրում ամենայն հավանականությամբ նվազեցնում են այն: Հայրենի երկրում գործազրկության և նպատակակետ երկրում զբաղվածության ավելի բարձր մակարդակները նույնպես հանգեցնում են բնակչության արտագաղթի աճին: Միմետրիկության վարկածը համեմատում է հայրենի և նպատակակետ երկրների միևնույն տնտեսական փոփոխականի ազդեցությունը: Օրինակ, արդյոք հայրենի երկրում բնակչության եկամուտների մեկ տոկոս աճը ունենում է մոտավորապես նույն ազդեցությունը միգրացիայի վրա, ինչպիսին ունենում է նպատակակետ երկրում բնակչության եկամուտների մեկ տոկոս նվազումը:

Աղյուսակ 2: Գնահատման արդյունքները:

Տնտեսական փոփոխականներ	
------------------------	--

¹⁰ Ի-ով նշված են հայրենի երկրի համապատասխան ցուցանիշները, Գ-ով՝ նպատակակետ երկրի:

ՀՀ բնակչության մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի մեծություն	-0.418***
ՀՀ գործազրկության մակարդակ	66.592**
ՀՀ տնտեսական աճի տեմպ	33.989*
Նպատակակետ երկրների բնակչության մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի մեծություն	0.006
Նպատակակետ երկրների գործազրկության մակարդակ	-13.272
Նպատակակետ երկրների տնտեսական աճի տեմպ	2.72
constant	-872.09**

Ստացված արդյունքները ընդհանուր առմամբ համահունչ են մեր տեսական եզրահանգումներին: Միակ անհամապատասխանությունը ՀՀ տնտեսական աճի գործակցին է վերաբերում, համաձայն որի հարստության էֆեկտը գերազանցում է փոխարինման էֆեկտը:

Միմետրիկության վարկած:
 $H_0: b_2 = b_5, b_3 = b_6, b_4 = b_7$
 $\chi^2(3) = 9.02$
 $Prob > \chi^2 = 0.0290$

Հայրենի և նպատակակետ երկրների գործունեների ազդեցության սիմետրիկության առկայության գրոյական վարկածը հետազոտության արդյունքում չհաստատվեց: Հետազոտության արդյունքում հաստատվեց սահմանափակումների առկայությունը թե հայրենի և թե նպատակակետ երկրներում: Այդ սահմանափակումները դասվում են «բնական» սահմանափակումների թվին, ինչպիսիք են լեզվային, մշակութային, կրոնական, աշխարհագրական տարբերությունները, և «հարմարվողական» սահմանափակումների թվին, ինչպիսին է նպատակակետ երկրներում մերձադրը սահմանափակող քաղաքականությունը, որն ուղղված է ներքին աշխատաշուկայի պաշտպանությանը արտաքին մրցակցությունից:

Տեսնելով, որ հայրենի և նպատակակետ երկրների փոփոխականների ազդեցությունը ասիմետրիկ է, հարց է ծագում, թե որ երկրի ազդեցությունն է գերակշռում: Աղյուսակ 2-ից ակնհայտ է, որ հայրենի երկրի փոփոխականները ավելի ուժեղ ազդեցություն են ունեցել բնակչության արտագաղթի վրա, քան նպատակակետ երկրների գործունեները: Սա չի նշանակում, որ սահմանափակումները առկա են միայն «առաջարկի կողմից», այսինքն որ պոտենցիալ արտագաղթողներին արտագաղթելուց ետ է պահում միայն մշակութային, քաղաքական տարբերությունները, կամ իրենց ընտանիքից հեռու լինելը: Այն նաև ենթադրում է, որ առկա են «պահանջարկի կողմից» սահմանափակումներ, այնպես որ պոտենցիալ արտագաղթողները չեն կարող լիակատար և ռացիոնալ արձագանքել նպատակակետ երկրների տնտեսական պայմանների փոփոխություններին (օրինակ ասիմետրիկ ինֆորմացիայի արդյունքում):

(3) հավասարման մեջ ուսումնասիրվում է բնակչության միգրացիայի ազդեցությունը երկրի ներսում աշխատավարձերի վրա: Այստեղ որպես բացատրող փոփոխականներ վերցվել է երկրի աշխատուժի մեծությունը¹⁵ և միգրացիայի մեծությունը:

(4) և (5) հավասարումների մեջ ուսումնասիրվում է բնակչության միգրացիայի հետևանքով աշխատուժի քանակի փոփոխության, միգրանտների կատարած դրամական փոխանցումների և աշխատուժի քանակի փոփոխության հետևանքով աշխատավարձերի փոփոխության ազդեցությունը սպառման և ներդրումների վրա:

(6) հավասարման մեջ ուսումնասիրվում է բնակչության արտագաղթի հետևանքով առաջացած դրամական փոխանցումների, երկրում մնացող աշխատուժի փոփոխության, սպառման, ինչպես նաև ներդրումների ազդեցությունը հարկային եկամուտների վրա:

Հավասարում (7)-ում ուսումնասիրվում է միգրանտների կատարած դրամական փոխանցումների և դրամի փոխարժեքի փոփոխության ազդեցությունը զուտ ներմուծման ծավալների վրա: Հավասարում (8)-ում ուսումնասիրվում է միգրանտների կատարած դրամական փոխանցումների ազդեցությունը դրամի փոխարժեքի փոփոխության վրա:

Միգրացիայի հետևանքով բնակչության բարեկեցության մակարդակում փոփոխությունները հիմնականում կապված են հանրային ապրանքի, ինչպես նաև դեպի արդյուր երկիր դրամական փոխանցումների միջոցով սպառման, ներդրումների ու զուտ արտահանման ծավալների վրա դրա ազդեցության հետ: Այդ իսկ պատճառով (9) հավասարման մեջ ուսումնասիրվում է ՀՀ բնակչության սպառման, ներդրումների, կառավարության ծախսերի և զուտ արտահանման ծավալների փոփոխության ազդեցությունը ՀՆԱ-ի մակարդակի վրա:

Ստացված արդյունքները ընդհանուր առմամբ արտացոլում են 1994-2003թթ. ՀՀ բնակչության միգրացիայի տնտեսական հետևանքները:

$$\begin{aligned} & \text{Աշխատավարձ} = -34.7^{**} + 3.52^{*} \text{Միգր} - 0.23^{*} \text{Աշխատուժ} \quad (3) \\ & R^2 = 0.89 \\ & DW = 1.72 \end{aligned}$$

(3) հավասարումը ցույց է տալիս, որ ՀՀ բնակչության միգրացիան և երկրում մնացած աշխատուժի նվազումը հանգեցրել են երկրի ներսում իրական աշխատավարձի աճին:

Հավասարում (3)-ից հետևում է, որ աշխատուժի մեկ տոկոս նվազումը հանգեցրել է բնակչության իրական աշխատավարձի 0.23 տոկոս աճի, մինչդեռ միգրացիայի մեկ տոկոս աճը՝ իրական աշխատավարձի 3.52 տոկոս աճի: Ստացված գործակիցների միջև առկա հսկայական տարբերությունը կարող է արդյունք լինել այն հանգամանքի, որ երկրում առկա հսկայական գործազրկության պայմաններում /որոշ գնահատականներով 30-35 տոկոս/ արտագաղթի հետևանքով աշխատուժի քանակը երկրում մեծ փոփոխություններ չի կրել /հիշեցնենք, որ այստեղ որպես աշխատուժի բնութագրող փոփոխական վերցվել է տնտեսությունում զբաղվածների քվարանակը/:

$$\begin{aligned} & \text{Սպառում} = 17.9 + 0.11^{**} \text{Գ.փոխանցում} + 0.12^{*} \text{Աշխատուժ} + 0.43^{*} \text{Աշխատավարձ} \\ & R^2 = 0.8 \\ & DW = 1.91 \quad (4) \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} & \text{Ներդրում} = -84.6^{*} + 0.44^{*} \text{Գ.փոխանցում} + 5.8^{*} \text{Աշխատուժ} + 1.7^{*} \text{Աշխատավարձ} \\ & R^2 = 0.91 \\ & DW = 1.51 \quad (5) \end{aligned}$$

¹⁵ Որպես աշխատուժի բնորոշող ցուցանիշ վերցվել է ՀՀ տնտեսությունում զբաղվածների քվարանակը:

Հավասարում 4 և 5-ից ակնհայտ է, որ միգրանտների դրամական փոխանցումները դրական ազդեցություն են ունեցել չմիգրած բնակչության սպառման և ներդրումների վրա: Դրանց մեկ տոկոս աճը հանգեցրել է սպառման և ներդրումների համապատասխանաբար 0.1 և 0.4 տոկոս աճի: Հետաքրքրական է գործակիցների միջև առկա է մոտ չորս անգամ տարբերություն, սակայն բանի որ նշված ժամանակահատվածի համար բնակչության սպառումը մոտ երեք անգամ գերազանցել է բնակչության ներդրումները, ապա կարելի է եզրակացնել, որ միգրանտների դրամական փոխանցումները դեպի հայրենիք հավասարապես բաշխվել են սպառման և խնայողությունների միջև: Աշխատավարձի մեկ տոկոս փոփոխությունը հանգեցրել է սպառման և ներդրումների համապատասխանաբար 0.43 և 1.7 տոկոս փոփոխության:

$$\begin{aligned} & \text{Հարկ. եկ} = 25.51^{**} + 0.04^{*} \text{Գ.փոխանցում} - 1.67^{**} \text{Աշխատուժ} + 0.91^{*} \text{Սպառում} + \\ & 0.12^{**} \text{Ներդրում} + 0.31^{**} \text{Աշխատավարձ} \quad (6) \\ & R^2 = 0.96 \\ & DW = 1.60 \end{aligned}$$

Հավասարում 6-ը ցույց է տալիս միգրանտների դրամական փոխանցումների և հարկային եկամուտների միջև դրական կախվածություն: Դրամական փոխանցումների 1 տոկոս աճը հանգեցրել է մոտ 0.04 տոկոս հարկային եկամուտների աճի: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ արտասահմանից դեպի Հայաստան դրամական փոխանցումները գործնականում հարկվել են միայն դրանք սպառման նպատակով օգտագործելիս, ինչպես նաև այն, որ այդ գումարները տվյալ ժամանակահատվածի համար միջին հաշվով զիջում են հարկային եկամուտների մեծությանը, կարելի է եզրակացնել, որ այդ փոխանցումների գերակշիռ մասը ուղղվել է սպառման: Երկրում աշխատուժի նվազումը դրական ազդեցություն է ունեցել հարկային եկամուտների վրա: Սա կարող է հետևանք լինել այն հանգամանքի, որ բնակչության արտագաղթին զուգահեռ աշխատավարձերի աճի /տես հավասարում 3/ և հանրային բարեկեցության առավել արդյունավետ վերաբաշխման արդյունքում բարելավել է բնակչության բարեկեցությունը, և հետևաբար աճել է բնակչությունից հարկվող հարկերի չափը: Այստեղ «արդյունավետ» արտահայտությունը օգտագործված է այն իմաստով, որ, օրինակ, երկրում գործազրկության նվազման զուգահեռ հարկատուների ավելի քիչ միջոցներն են հատկացվում գործազրկության նպաստների վճարմանը և ավելացած գումարները ծախսվում են այլ հանրային բարիքների մատուցման կամ մատուցվող հանրային բարիքների որակի բարձրացման համար: Նշված ժամանակաշրջանի համար սպառման և ներդրումների ծավալների 1 տոկոս աճը հանգեցրել է հարկային եկամուտների աճի՝ համապատասխանաբար 0.91 և 0.12 տոկոս: Այստեղ միգրանտների իրականացրած դրամական փոխանցումներով պայմանավորված սպառման և ներդրումների փոփոխության ազդեցությունը հարկային եկամուտների վրա չափվել է հավասարում (4) և (5)-ի միջոցով: Քանի որ վերոնշյալ հավասարումներում դրամական փոխանցումների ազդեցությունը բնակչության սպառման և ներդրումների վրա դրական է, ապա սպառման և ներդրումների միջոցով դրամական փոխանցումների վերջնական արդյունքը հարկային եկամուտների վրա նույնպես դրական է: Վերջապես բնակչության իրական աշխատավարձի մեկ տոկոս աճը հանգեցրել է հարկային եկամուտների 0.3 տոկոս աճի:

$$\begin{aligned} & \text{Զուտ ներմուծում} = 14.8^{*} + 0.16^{*} \text{Գ.փոխանցում} + 1.04^{*} \text{Փոխարժեք} \quad (7) \\ & R^2 = 0.97 \\ & DW = 1.21 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} & \text{Փոխարժեք} = 5.44^{*} + 0.03^{*} \text{Գ.փոխանցումներ} \quad (8) \\ & R^2 = 0.94 \\ & DW = 0.84 \end{aligned}$$

Հավասարում 7-ը ցույց է տալիս, որ միգրանտների կատարած դրամական փոխանցումները դեպի հայրենիք ունեցել են դրական ազդեցություն ՀՀ տնտեսության զուտ ներմուծման ծավալների վրա: Դրանց մեկ տոկոս աճը հանգեցրել է զուտ ներմուծման աճի՝ շուրջ 0.16 տոկոսով: Հետաքրքրական է, որ ԱՄՆ դոլար/ հայկական դրամ փոխարժեքի արժեզրկումը նույնպես ունեցել է ճիշտ է փոքր, սակայն դրական ազդեցություն զուտ ներմուծման ծավալների վրա:

$$\Delta L \approx 5.25 + 0.01 * \text{Մպառում} + 0.17 * \text{Ներդրում} + 0.84 * \text{Հանր. ապրանք} + 0.1 * \text{Չուտ արտահանում} \quad (9)$$

$$R^2 = 0.95$$

$$DW = 1.86$$

(9) հավասարումը ցույց է տալիս, որ ՀՀ բնակչության սպառման մեկ տոկոս աճը հանգեցրել է ՀՆԱ-ի աճի տեմպի ավելացման՝ 0.01 տոկոսով: Տնտեսությունում կատարված ներդրումների մեկ տոկոս աճը հանգեցրել է ՀՆԱ-ի աճի տեմպի ավելացման՝ մոտ 0.17 տոկոսով: Կառավարության ծախսերի մեկ տոկոս աճը նույնպես հանգեցրել է ՀՆԱ-ի աճի տեմպի ավելացման՝ 0.84 տոկոսով: Վերջապես զուտ ներմուծման մեկ տոկոս աճը ունեցել է բացասական ազդեցություն ՀՆԱ-ի աճի տեմպի վրա՝ 0.1 տոկոսով:

Հաշվի առնելով վերոնշյալ ռեգրեսիոն հավասարումներում ստացված արդյունքները, իրականացվել է նաև արտագաղթի տնտեսական հետևանքների ֆորմալ վերլուծություն:

Ենթադրենք փոքր բաց տնտեսություն, որտեղ արտադրվում են մասնավոր ապրանքներ և ներմուծվում է հանրային սպառման ապրանք՝ g , որը չի արտադրվում տեղում¹⁶: Աշխատուժը և արտադրության այլ գործոններ, ինչպիսիք են կապիտալը և հողը, օգտագործվում են այդ մասնավոր ապրանքի արտադրության մեջ: Ենթադրվում է, որ արտադրության բոլոր գործոնները միջազգայնորեն ոչ շարժունակ են բացառությամբ աշխատուժի, որը ոչ կատարյալ շարժունակ է: Որպես հետևանք, աշխատուժից հատույցը հավասարեցված չէ աշխատուժ արտահանող արդյուր և աշխատուժ ներմուծող հյուրընկալ երկրների միջև: Ապրանքների միջազգային առևտուրը ազատ է: Քանի որ երկիրը փոքր է միջազգային շուկաներում, ապա մերքին բաղաբաղականության կամ աշխատուժի հոսքերի մեջ փոփոխությունները չեն կարող ազդել ապրանքների համաշխարհային գների և արտադրության գործոններից համաշխարհային հատույցների վրա:

Ներքին արտադրության գործոնները ֆիքսված են: Դրանց ներքին առաջարկը բնականաբար նույնպես ֆիքսված է, միայն ներքին աշխատուժի առաջարկը՝ L կարող է փոփոխվել՝ կախված միջազգային միգրացիայից: Ենթադրվում է արդյուր երկրում գործազրկության զգալի մակարդակ: Արտադրության ֆունկցիաները առաջին աստիճանի հոմոգեն են և խիստ զոգավոր ըստ յուրաքանչյուր գործոնի:

Մասնավոր հատվածը ենթադրվում է, որ մրցակցային է: Հանրային հատվածը /կառավարությունը/ կարող է կիրառել սպառողական կամ եկամտային հարկեր: Այսպիսի հարկերից եկամտոները կամ հավասարաչափ բաշխվում են ներքին տնտեսությունների միջև կամ օգտագործվում են ֆինանսավորելու համար ներմուծվող հանրային ապրանքի մատակարարումը, որը տրամադրվում է մարդկանց անվճար:

¹⁶ Ենթադրությունը, որ հանրային ապրանքը ներմուծվում է, կատարվել է պարզության համար, քանի որ այժմ հանրային ապրանքի միավոր գինը հաստատում է և չի ազդում գործոնների կամ հանրային ապրանքի տրամադրման փոփոխություններից:

Արդյուր երկրում անհատները բաժանվում են երկու խմբի՝ գործարարներ և աշխատողներ: Արտագաղթը տեղի է ունենում աշխատողների խմբից: Ենթադրվում է նաև, որ նրանք իրենց դրամական եկամտի մի մասը փոխանցում են արդյուր երկիր:

Ներկայացնենք տնտեսությունում արտադրվող ՀՆԱ-ն ըստ սպառման բաղադրիչների.

$$Y = C[w(L(M)); R(M)] + I(R(M)) + G + Xn(c(R(M))) \quad (10)$$

որտեղ Y -ը տնտեսությունում արտադրվող ՀՆԱ-ն է, C -ն, I -ն, G -ն և Xn -ը տնտեսությունում համապատասխանաբար սպառման, ներդրումների, կառավարության ծախսերի և զուտ արտահանման մակարդակներն են, w -ն աշխատողների եկամտուն է, R -ը միգրանտների կողմից դեպի հայրենի երկիր կատարված դրամական փոխանցումների ծավալն է, c -ն իրական փոխարժեքը, M -ը միգրանտների քանակն է: Ենթադրվում է, որ բնակչության սպառումը կախված է տնօրինվող եկամտից և դրամական փոխանցումներից: Ենթադրելով, որ երկրում տոկոսադրույքը չի փոխվում, միգրացիայի արդյունքում ներդրումների մակարդակը կախված է միգրանտների կատարած դրամական փոխանցումների ծավալից: Բնակչության արտագաղթը միգրանտների կողմից իրականացվող դրամական փոխանցումների միջոցով իր ազդեցությունն է թողնում նաև զուտ արտահանման ծավալի վրա՝ փոփոխելով իրական փոխարժեքը:

Ներկայացնենք կառավարության բյուջետային սահմանափակումը.

$$G = \sigma C[w(L(M)); R(M)]L(M) + \gamma w(L(M))L(M) \quad (11)$$

որտեղ σ սպառողական հարկերի դրույքն է, իսկ γ ՝ եկամտային հարկերի: Մենք նաև ենթադրում ենք, որ կառավարությունը պահպանում է հավասարակշռված բյուջե /այսինքն, $G=0$ /¹⁷:

Տնտեսության աշխատաշուկայում զբաղվածության հավասարակշռությունը ներկայացնենք հետևյալ հավասարման միջոցով.

$$u = u(L(M)) \quad (12)$$

որտեղ u -ը զբաղվածության մակարդակն է:

Վերջապես ներկայացնենք մարդկային կապիտալի վրա բնակչության արտագաղթի ազդեցությունը արտացոլող ֆունկցիոնալ կախվածությունը.

$$HUM = hum(M, R(M), \xi) \quad (13)$$

որտեղ HUM -ը տնտեսությունում մարդկային կապիտալի մակարդակն է, ξ -ն արտաքին ազդակների /օրինակ նմանակման և գիտելիքների տարածման միջոցով հայրենի երկրում հետագա տնտեսությունների հատվածի զարգացում/ միջոցով միգրացիայի անուղղակի է.ֆ.իկտը մարդկային կապիտալի վրա:

Հաշվի առնելով (10) - (13), մենք ուսումնասիրում ենք ՀՀ բնակչության միգրացիայի ազդեցությունը երկրում մնացած բնակչության բարեկեցության վրա երկու տարբեր բաղաբաղականությունների պայմաններում, երբ տնտեսությունում կիրառվում են եկամտային հարկեր և սպառման հարկեր:

Ածանցելով հավասարում (10)-(13)-ը ըստ M -ի, ստանում ենք

$$Y'_M = C'_{wL} + C'_R + I'_R + G'_M + X'_{eR} \quad (14)$$

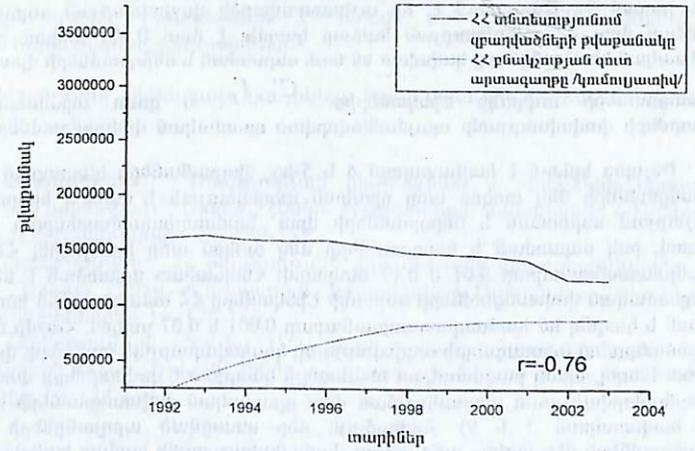
¹⁷ Ենթադրությունը, որ կառավարությունը պահպանում է հավասարակշռված բյուջե, կատարվել է պարզության և ստացված արդյունքների առավել հստակ մեկնաբանման համար: Այս ենթադրության չի ազդում ստացված արդյունքների վրա:

$$G'_M = \gamma(w'_{LM}L + wL'_M) + \sigma L(C'_{wL} + C'_R) + \sigma CL'_M \quad (15)$$

$$H'_M = h'_M + h'_{ZM} + h'_R \quad (16)$$

$$un'_M = un'_L \quad (17)$$

Քանի որ զգալի գործազրկության առկայության պայմաններում տեսականորեն արտագաղթի հետևանքով աշխատավարձի փոփոխություն չպետք է լինի, ապա աշխատավարձով պայմանավորված եկամտային հարկերի փոփոխության էֆեկտը ($w'_{LM}L$), պետք է կազմի 0: Սակայն ստացված արդյունքները փաստում են, որ վերոնշյալ էֆեկտը եղել է դրական (տես հավասարում 3, ինչպես նաև պատկեր 1): Միգրանտների հեռանալով պայմանավորված եկամտային հարկերի ուղղակի էֆեկտը (wL'_M), նույնպես հավասար չի եղել 0: Սա կարող է հետևանք լինել օրինակ այն հանգամանքի, որ գործազուրկների և աշխատողների միջև փոխարինելիությունը կատարյալ չէ: Տվյալ էֆեկտը ունեցել է բացասական ազդեցություն տնտեսության հանրային եկամուտների վրա, քանի որ 1991-2003թթ չչ տնտեսությունում զբաղվածների թվաքանակը նվազել է, չնայած որ առկա է եղել զգալի գործազրկություն: Վերոնշյալ երկու էֆեկտների հանրագումարը՝ եկամտային հարկերի վրա արտագաղթի էֆեկտը՝ $\gamma(w'_{LM}L + wL'_M)$, չչ տնտեսության համար եղել է դրական (տես հավասարում 6): Եթե մատուցվող հանրային ապրանքը այնպիսին է, որ սպառողների քանակի փոփոխությունը չի բերում սպառողների օգտակարության փոփոխության (ազգային պաշտպանություն), ապա ընդհանուր բարեկեցության վրա ազդեցություն հավասար է 0: Հակառակ դեպքում, եթե սպառողների քանակի նվազումը բերում է ստացված օգտակարության աճին (գործազրկության նպաստներ), ապա միգրացիան հանգեցնում է մատուցվող հանրային ապրանքի քանակի աճին՝ մեկ շնչի հաշվով: Ինչպես երևում է հավասարում 9-ից, չչ տնտեսության համար հանրային եկամուտների փոփոխությունը դրական ազդեցություն է ունեցել բնակչության բարեկեցության վրա:

Պատկեր 1. չչ տնտեսությունում զբաղվածների թվաքանակը և բնակչության գուտ արտագաղթը (կումուլյատիվ):

Նմանապես, քանի որ զգալի գործազրկության առկայության պայմաններում արտագաղթի հետևանքով աշխատավարձի փոփոխություն չպետք է լինի, ապա աշխատավարձի փոփոխությամբ պայմանավորված սպառման փոփոխության միջոցով սպառողական հարկերի վրա էֆեկտը՝ $\sigma L(C'_{wL})$ պետք է հավասար լինի 0: Սակայն ստացված արդյունքներից երևում է, որ վերոնշյալ էֆեկտը եղել է դրական (տես հավասարում 3 և 4, ինչպես նաև պատկեր 1): Միգրանտների հեռանալով պայմանավորված սպառողական հարկերի ուղղակի էֆեկտը՝ $\sigma CL'_M$, կախված է, թե միգրանտը միջինից քիչ, թե շատ է սպառում: Եթե միջինից քիչ է սպառում (այսինքն հարաբերական աղքատ խմբից է), ապա էֆեկտը դրական է (տես հավասարում 7) և ընդհակառակը: Դրամական փոխանցումներով պայմանավորված սպառման փոփոխության միջոցով սպառողական հարկերի վրա էֆեկտը՝ $\sigma L(C'_R)$, եղել է դրական (տես հավասարում 4 և 6): Ինչպես երևում է հավասարում 6-ից, սպառման հարկերի վրա արտագաղթի ընդհանուր էֆեկտը՝ $\sigma L(C'_{wL} + C'_R) + \sigma CL'_M$, չչ տնտեսության համար եղել է դրական:

Այսպիսով կարելի է եզրակացնել, որ 1991-2003թթ. չչ բնակչության արտագաղթը տնտեսության հանրային եկամուտների վրա ունեցել է դրական ազդեցություն:

Ինչպես արդեն նշվել է, աշխատավարձի փոփոխության ուղղակի էֆեկտը սպառման վրա՝ C'_{wL} , չչ տնտեսության համար եղել է դրական (տես՝ հավասարում 3 և 4, ինչպես նաև պատկեր 1), իսկ սպառման ազդեցությունը չչԱ-ի վրա՝ նույնպես եղել է դրական (տես հավասարում 9): Համաձայն մեր էկոնոմետրիկ վերլուծության արդյունքների չչ աշխատուժի մեկ տոկոս նվազումը հանգեցրել է իրական աշխատավարձի աճին՝ 0.23 տոկոսով (հավասարում 3), իրական աշխատավարձի մեկ

տոկոս աճը հանգեցրել է 0.43 տոկոս սպառման աճի (հավասարում 4), իսկ վերջինիս մեկ տոկոս աճը դրական ազդեցություն է ունեցել ՀՆԱ-ի աճի տեմպի վրա՝ 0.01 տոկոսով (հավասարում 9): Ստացվում է, որ աշխատավարձի փոփոխության ուղղակի էֆեկտը սպառման վրա ՀՀ տնտեսության համար կազմել է մոտ 0.001 տոկոս: Ընդհանուր տնտեսական հետևանքները կախված են նաև սպառման և ներդրումների վրա դրամական

փոխանցումների ուղղակի էֆեկտներից՝ C'_R, J'_R , և զուտ արտահանման վրա փոխարժեքի փոփոխությամբ պայմանավորված դրամական փոխանցումների էֆեկտից՝ X'_{eR} : Ինչպես երևում է հավասարում 4 և 5-ից, միգրանտների կատարած դրամական փոխանցումների մեկ տոկոս աճը դրական ազդեցություն է ունեցել երկրում մնացած բնակչության սպառման և ներդրումների վրա՝ համապատասխանաբար 0.11 և 0.44 տոկոսով, իսկ սպառման և ներդրումների մեկ տոկոս աճը հանգեցրել ՀՆԱ-ի աճին՝ համապատասխանաբար 0.01 և 0.17 տոկոսով: Հետևաբար սպառման և ներդրումների վրա դրամական փոխանցումների ուղղակի էֆեկտները ՀՀ տնտեսության համար եղել են դրական և կազմել են համապատասխանաբար 0.001 և 0.07 տոկոս: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ արտագաղթի ազդեցությունը կառավարության ծախսերի վրա նույնպես դրական է եղել, միակ բացասական հետևանքը կապված է փոխարժեքի փոփոխությամբ պայմանավորված զուտ արտահանման վրա դրամական փոխանցումների էֆեկտի հետ (տես հավասարում 7 և 9): Համաձայն մեր ստացված արդյունքների դրամական փոխանցումների մեկ տոկոս աճը տվյալ ժամանակաշրջանի համար հանգեցրել է դրամի փոխարժեքի արժեզրկման՝ 0.03 տոկոսով (հավասարում 8), իսկ փոխարժեքի մեկ տոկոս արժեզրկումը հանգեցրել է զուտ արտահանման ծավալների նվազման՝ 1.04 տոկոսով: Հետևաբար փոխարժեքի փոփոխությամբ պայմանավորված զուտ արտահանման վրա դրամական փոխանցումների էֆեկտը եղել է բացասական և կազմել է 0.03 տոկոս: Այսպիսով ստացում ենք, որ հավասարում 14-ի մեջ աջ մասում գտնվող բոլոր բաղադրիչները դրական են, բացառությամբ փոխարժեքի փոփոխությամբ պայմանավորված զուտ արտահանման վրա դրամական փոխանցումների էֆեկտի, որը, սակայն, իր մեծությամբ զիջում է ներդրումների վրա դրամական փոխանցումների ուղղակի էֆեկտին:

Ատենախոսության «Եզրակացություններ» բաժնում ամփոփի ձևով ներկայացվել են հիմնական եզրահանգումները.

1. բնակչության արտագաղթը հանգեցրել է ՀՀ աշխատաշուկայում լարվածության բուլկացմանը, բնակչության եկամուտների աճին, աղքատության նվազմանը,
2. դրամական փոխանցումների աճը ոչ միայն նպաստել է երկրում մնացողների եկամուտների աճին, այլ նաև որոշ չափով ֆինանսավորել է առևտրային հաշվեկշռի բացասական մնացորդը,
3. դեպի Հայաստան միգրանտների իրականացրած դրամական փոխանցումները ուղղվել են սպառմանը և ներդրումներին: Սպառմանն ուղղված դրամական փոխանցումները ազդել են ՀՀ ՀՆԱ-ի վրա մուլտիպլիկատորի էֆեկտի միջոցով: Ներդրումների նպատակով օգտագործված դրամական փոխանցումները նպաստել են ՀՀ տնտեսական աճին և գործազրկության նվազմանը,
4. բնակչության արտագաղթը հսկայական գործազրկության պայմաններում հանդիսանում է մարդկային կապիտալի՝ փոշիացումից խուսափելու միջոց, ինչպես նաև արտաքին ազդակների միջոցով (օրինակ մմանակման և գիտելիքների տարածման միջոցով

հայրենի երկրում հետազոտությունների հատվածի զարգացում) խթանիչ ազդեցություն է ունենում մարդկային կապիտալի ձևավորման վրա,

5. հարկաբյուջետային վերաբաշխման գործընթացում երկրում մնացողներին բնակչության արտագաղթը սպահովում է ավելի մեծ օգուտներ՝ համեմատած նախամիգրացիոն հավասարակշռության հետ:

Ատենախոսության հիմնական դրույթները հրատարակվել են հեղինակի հետևյալ աշխատանքներում:

1. Դ. Ռ. Հարությունյան. «Բնակչության միգրացիան և ուղեղների արտահոսքի խնդիրը (ՀՀ օրինակով)», Երևան, 2005թ. «Հայաստան. Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», #8-9 (56-57), մայիս-հունիս, էջ. 149-152.
2. Դ. Ռ. Հարությունյան. «ՀՀ բնակչության արտագաղթի դրոպալատնումները 1992-2003թթ.», Երևան, 2005թ. «Հայաստան. Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», #12-13 (60-61), օգոստոս-սեպտեմբեր, էջ. 176-180.
3. Դ. Ռ. Հարությունյան. «ՀՀ-ից ՌԴ-ի բնակչության արտագաղթի տնտեսական հետևանքների մոդել», Երևան, 2006թ. «Հայաստան. Ֆինանսներ և էկոնոմիկա», #6 (70), մայիս, էջ. 174-179.

